

ГАРАСИМ П. С.,кандидат юридичних наук,
докторант кафедри кримінального права
і процесу(Національний університет
«Львівська політехніка»)

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.35>**РОЛЬ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТИ
І ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ**

У даній науковій статті з'ясовано потенційні соціально-правові можливості громадського контролю, що пов'язані з діяльністю, спрямованою на досягнення визначеної у законі мети і реалізації у повному обсязі завдань кримінально-виконавчого законодавства України.

Виходячи з отриманих результатів проведеного аналізу наукової літератури та практики у сфері виконання покарань, констатовано, що на цьому шляху існує ряд об'єктивних перешкод правового, організаційного, методичного та іншого характеру, які одночасно виступають однією з детермінант, яка знижує рівень і ефективність здійснення даного виду соціального моніторингу за процесом виконання – відбування покарань в нашій державі.

Крім цього, доведено, що у сучасних умовах адаптації національного законодавства до кращих практик і норм міжнародного, у першу чергу, європейського права, а також у період війни Російської Федерації проти України, видозміна змісту правових положень та в цілому правового механізму з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань є очевидною та об'єктивно обумовленою обставиною. При цьому, враховуючи правові, доктринальні та інші підходи з означеної проблематики, що склались у зарубіжній практиці та в нашій державі, розроблені науково обґрунтовані заходи, спрямовані на усунення, блокування, нейтралізацію тощо тих детермінант, які негативно впливають на роль громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань, а також на підвищення рівня реалізації соціально-правових можливостей зазначеного виду соціального моніторингу у ситуації, що склалась в Україні у сьогоденні, включаючи й питання, які пов'язані із забезпеченням реалізації мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства.

Ключові слова: громадський контроль; мета; завдання; кримінально-виконавче законодавство; забезпечення; засуджений; персонал органів і установ виконання покарань; ефективність.

Garasim P. S. The role of public control in ensuring the implementation of the goals and objectives of the criminal law of Ukraine

This scientific article clarifies the potential social and legal possibilities of public control, which are related to activities aimed at achieving the goal defined in the law and the full implementation of the tasks of the criminal law enforcement of Ukraine.

Based on the results of the analysis of the scientific literature and practice in the field of execution of punishments, it was established that on this path there are a number of objective obstacles of a legal, organizational, methodical and other nature, which at the same time act as one of the determinants that reduces the level and effectiveness

of the implementation of this a type of social monitoring of the execution process – the serving of punishments in our country.

In addition, it has been proven that in the modern conditions of adaptation of national legislation to the best practices and norms of international, first of all, European law, as well as during the war of the Russian Federation against Ukraine, the modification of the content of legal provisions and in general the legal mechanism on issues of public control in the field of execution of punishments is an obvious and objectively determined circumstance. At the same time, taking into account the legal, doctrinal and other approaches to the specified problem that have developed in foreign practice and in our country, scientifically based measures have been developed aimed at eliminating, blocking, neutralizing, etc., those determinants that negatively affect the role of public control over the implementation process – serving sentences, as well as increasing the level of implementation of the social and legal possibilities of the specified type of social monitoring in the situation that has developed in Ukraine today, including issues related to ensuring the implementation of the goals and tasks of the criminal law.

Key words: *public control; goal; task; criminal executive legislation; software; condemned; personnel of bodies and institutions for the execution of punishments; efficiency.*

Вступ. Як показали результати вивчення історичних джерел [1, с. 45–48] та сьогоденної практики [2] діяльності, що стосується процесу виконання – відбування покарань в Україні, своєрідною «Ахіллесовою п'ятою» та, одночасно, хронічною проблемою була і є до тепер низька ефективність реалізації визначених у законі мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства. При цьому серед детермінант, які негативно впливають на зміст кримінально-виконавчої діяльності, науковці обґрунтовано виокремлюють формалізм і «архаїчність» здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань, правові засади якого були сформовані та закріплені ще у 2003 році при прийнятті нового Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України [2] та їх незмінність до теперішнього часу [3, с. 223–230].

І це при тому, що на протязі дії чинного КВК (2004–2022 р. р.) у цей законодавчий акт було внесено майже 100 змін і доповнень, серед яких звертають на себе увагу ті із них, що стосуються приведення умов тримання засуджених до позбавлення волі в Україні до європейських стандартів [4], які також, на жаль, нічого не змінили у змісті та предметі здійснення даного виду соціального моніторингу за процесом виконання – відбування покарань.

У той самий час, необхідність більш раціонального та всебічного використання потенційних можливостей громадського контролю у забезпеченні реалізації на практиці мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України є очевидною.

Такий висновок, зокрема, витікає із змісту закріпленого в ст. 5 КВК принципу участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань (УВП), який у тому числі передбачає й залучення представників громадських об'єднань до виконання функцій національного превентивного механізму (ч. 7 ст. 24 зазначеного Кодексу) та здійснення контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних і виховних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах (СІЗО).

Крім цього, відповідні можливості та засади ефективного соціального моніторингу у сфері виконання покарань закріплені й в деяких інших нормах КВК (як от: у ході відвідування представниками громадськості УВП (ст. 24), здійсненні громадського впливу на засуджених (ст. ст. 6, 128, 128-1; ін.); реалізації заходів апробаційного характеру (ст. 13 даного Кодексу та відповідні положення Закону України «Про пробацію»; ін.), що, без сумніву, варто враховувати в процесі виконання – відбування покарань.

Отже, в наявності складна прикладна проблема, вирішення якої лежить також і в площині доктринальних розробок.

Постановка завдання. Виходячи з цього, *метою* зазначеної наукової статті є з'ясування змісту соціально-правових можливостей громадського контролю та його ролі у забезпеченні реалізації мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України, а *головним її завданням* – розробка науково обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму здійснення даного виду соціального моніторингу у сфері виконання покарань.

Результати дослідження. Результати вивчення наукової літератури свідчать про те, що досить активно розробкою питань, які стосуються досліджуваної у цій статті проблематики, займаються такі учені, як: К. А. Автухов, О. М. Бандурка, Є. Ю. Бараш, О. А. Грищенко, О. М. Джужа, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, С. Ю. Лукашевич, К. Ф. Погребна, М. С. Пузирьов, А. Х. Степанюк, І. С. Яковець та ін.

Поряд з цим, варто зазначити, що до теперішнього часу включаючи період війни Російської Федерації (РФ) з Україною, активна фаза якої розпочалась з 24.02.2022 року, комплексні наукові дослідження з даної проблематики не проводились, що й стало вирішальним при виборі теми цієї наукової статті.

Як це витікає із змісту ч. 1 ст. 1 КВК України, метою кримінально-виконавчого законодавства є захист інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення для цього визначених у законі умов.

Аналогічна мета закріплена і в інших галузях кримінально-правового характеру (ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу (КК); ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (КПК); ін. законах). При цьому ключовим термін, який вживається у вказаних законодавчих актах, є «захист» (охорона) відповідних об'єктів права.

У тлумачних словниках поняття «захист» означає заступництво, охорону, підтримку [5, с. 238].

У свою чергу, у коментарях до КПК слово «охорона» тлумачиться як забезпечення необхідних умов для здійснення прав, свобод і задоволення законних інтересів, їх недоторканості та непорушності за допомогою чіткого врегулювання кримінальних процесуальних відносин та прийняття заходів правового характеру з метою недопущення порушення прав учасників кримінального провадження [6, с. 7].

Як зазначають з цього приводу фахівці кримінального права, охоронне завдання кримінального закону здійснюється через регулювання кримінально-правових відносин, що виникли під час вчинення кримінального правопорушення між особою, яка його вчинила, і державою (у даному випадку, на їх переконання, регулююча дія кримінального закону є формою вияву його охоронного завдання) [7, с. 7].

Натомість, науковці кримінально-виконавчого права з означеної проблематики мають свою позицію, а саме: основною метою даної галузі законодавства, мова про яку ведеться у ч. 1 ст. 1 КВК, вони також вважають захист інтересів особи, суспільства і держави, що, на їх думку, цілком відповідає положенням загальновизнаних норм і стандартів у сфері призначення та виконання кримінальних покарань, враховуючи, що такий підхід є пріоритетним для міжнародного права, як основна мета притягнення особи до кримінальної відповідальності різних видів [8, с. 7].

Як видається, саме з цих міркувань у ч. 2 ст. 50 КК метою покарання законодавець визначив кару, виправлення засуджених, запобігання вчиненню злочинів як цими, так й іншими особами, які у КВК віднесені до форм і засобів забезпечення мети кримінально-виконавчого законодавства (ч. 1 ст. 1) та що неоднозначно сприймається науковцями і залишається предметом дискусій [9, с. 30].

Зокрема, як у зв'язку з цим зробив обґрунтований висновок А. Х. Степанюк, якщо виходити з того, що норми кримінально-виконавчого права є похідними від норм кримінального і відіграють лише допоміжну роль у реалізації норм інституту покарання, визначаючи при цьому процедуру процесу виконання – відбування тих чи інших кримінальних покарань, то цілі покарання (власне, його мета), що закріплені в КК, повинні мати вирішальне значення для визначення предмета правового регулювання кримінально-виконавчих правовідносин [9, с. 30].

Виходячи з цього, на його переконання і варто з цим погодитись, мета кримінально-виконавчого законодавства у жодному випадку не повинна набувати більшої значущості, ніж мета покарання, яка встановлена законодавцем у ч. 2 ст. 50 КК [9, с. 30].

Отже, у всіх галузях права кримінально-правового спрямування законодавець в основу діяльності суб'єктів їх реалізації (правоохоронних органів та судів) поклав захист (охорону) інтересів особи, суспільства і держави, а в контексті змісту мети покарання – діяльність, спрямовану на забезпечення кари, виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як цими, так й іншими особами.

Без сумніву, що чільне місце у даному процесі має відігравати й громадськість, правові засади діяльності якої закріплені не тільки у КВК (ст. 5, 6, 24, 25, ін.), але й у спеціальних нормативно-правових актах, які регулюють правовий статус цих суб'єктів суспільних відносин. Так, у ч. 1 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання» з цього приводу зазначено, що вказані громадські структури вправі одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, що, зокрема, в умовах їх функціонування у сфері виконання покарань та з урахуванням змісту відповідного принципу кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань (ст. 5 КВК), слід вважати фактом участі громадськості у діяльності органів і УВП.

Як видається, саме цей змістовний елемент діяльності громадських об'єднань, що визначений у законі, й об'єднує їх з діяльністю органів і УВП, а тому роль перших у забезпеченні мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України (ч. 1 ст. 1 КВК) є беззаперечною.

Більш того, якщо підійти до аналізу даного питання з огляду реалізації і контрольних функцій зазначених суб'єктів (персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України) та учасників кримінально-виконавчих правовідносин [9, с. 36–37], то й у вказаному випадку здійснення громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань – варто визнати однією із форм участі громадськості у кримінально-виконавчій діяльності.

Додатковим аргументом щодо такої позиції можна вважати мету створення і функціонування в нашій державі громадських об'єднань, яка закріплена в ст. ст. 36–37 Конституції України та ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання», а саме – захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів, що, в цілому, співпадає з метою усіх галузей права кримінально-виконавчого спрямування.

З огляду цього, цілком логічним кроком у даному напрямі (у сенсі досліджуваної у цій науковій статті проблематики) було б залучення представників громадськості до проведення прокурорського нагляду (ст. 22 КВК) та здійснення відомчого контролю (ст. 23 вказаного Кодексу), що, знову ж таки, обумовлено змістом принципу відкритості ДКВС України для демократичного цивільного контролю (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»).

Поряд з цим, як видається, ефективною правовою гарантією здійснення громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань було б не тільки розширення меж його предмета (на сьогодні, це моніторинг за дотриманням прав засуджених до деяких видів кримінальних покарань), але й закріплення мети діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників у кримінально-виконавчому законодавстві України.

Зокрема, варто було б у зв'язку з цим доповнити ч. 2 ст. 25 КВК абзацом такого змісту:

«Метою громадського контролю у сфері виконання покарань є створення умов для успішної реалізації завдань і досягнення у повному об'ємі мети кримінально-виконавчого законодавства».

Такий підхід гарантує (приведе у відповідність до змісту кримінально-виконавчої діяльності) [5, с. 116] всі форми участі громадськості, включаючи даний вид соціального моніторингу (ст. ст. 5, 6, 24, 25, ін.), до правової природи, сутності цілеспрямованого при-

значення функціонування в нашій державі органів і УВП (ст. ст. 1, 4 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»), а, в кінцевому підсумку, дасть змогу не тільки більш повно, всебічно та раціонально використовувати потенційні можливості громадського контролю, але й підвищить рівень ефективності процесу виконання – відбування кримінальних покарань та реалізації його завдань та мети.

Висновки. Отже, з'ясування змісту правових засад кримінально-виконавчої та громадської діяльності у сфері виконання покарань України дозволяє констатувати, що їх об'єднуючим і, одночасно, спільним елементом у цьому процесі є визначена у відповідних законодавчих актах мета створення та функціонування їх суб'єктів – захист (охорона) інтересів особи, суспільства і держави.

Виходячи з цього, органам і УВП, а також іншим суб'єктам, які здійснюють нагляд чи контроль за процесом виконання покарань, варто більш продуктивно та цілеспрямовано використовувати визначені у законі форми і засоби здійснення громадського контролю для забезпечення реалізації завдань і досягнення мети кримінально-виконавчого законодавства.

Список використаних джерел:

1. Погребна К. Ф. Про деякі історико-правові аспекти дослідження змісту громадського контролю у сфері виконання покарань України. *European Reform Bulletin*. 2021. № 4. С. 45–48.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : прийнятий 11 липня 2003 року (станом на 06.11.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Колб О. Г., Махніцький О. І. Зміст громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вісник Пенітенціарної Асоціації України*. 2019. № 3(9). С. 223–230.
4. Про внесення змін у Кримінально-виконавчий кодекс України відносно адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів : Закон України від 08.04.2014 № 1186-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. В. Я. Тація. Харків : Право, 2012. 768 с.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-те вид., перероб. та доповн. / Відп. ред С. С. Яценко. Київ : А.С.К., 2006. 848 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального-виконавчого кодексу України / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
9. Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України : навч. посібник / за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 624 с.

